

РОБОЧА КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ТА ТАКТИЧНОГО ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ПРОБЛЕМ (психологічні ракурси)

Моляко В. О. Робоча концепція стратегічного та тактичного подолання кризових науково-освітніх проблем (психологічні ракурси). В статті викладені положення робочої концепції стратегічного та тактичного подолання кризових науково-освітніх проблем, розглядаються найбільш пріоритетні напрямки в розвитку сучасної науки, освіти та культури з врахуванням конкретних соціально-економічних умов, морального стану населення та психологічної готовності до суттєвого подолання негативних викликів сьогодення. Показано, що основною суттєвою проблемою постає проблема психологічної неготовності окремих людей, колективів та й суспільства в цілому до швидких змін, до творчої діяльності в нових ускладнених умовах, до раціональних дій. Викладено основні цілі, що стоять перед наукою. Головна з них – підтримувати такий рівень розвитку науки, який би дозволяв з випередженням передбачати й вирішувати завдання розвитку країни, суспільства, людей в умовах науково-технічного прогресу та всього, що з ним пов'язане. Принципово важливим аспектом запропонованої програми є те, що вона націлена на розвиток творчості на всіх вікових рівнях, в усіх галузях. Обґрунтована необхідність у спеціальному інституті проблем творчості, інноваційної діяльності – по розробці наднових технологій розумової діяльності, розв'язанню нестандартних проблем, мистецтву подолання криз та ін. Вищим учбовим закладам пропонується працювати над проектуванням нових професій у сферах інженерії, біології, медицини, міжособистісних відносин, мистецтва терапії та ряду інших. Основним наголосом є спрямування діяльності на формування творчих стратегій та тактик, розвиток творчого конструкторського мислення, що передбачається розробленою системою діагностики творчого потенціалу та творчого тренінгу КАРУС. Широке залучення системи КАРУС в учбово-виховну роботу шкіл, ВНЗ гарантовано сприятиме формуванню високого рівня психологічної готовності особистості до творчої діяльності у всіх її різновидах.

Ключові слова: основні проблеми сучасності, психологічна готовність, система КАРУС.

Моляко В. А. Рабочая концепция стратегического и тактического преодоления кризисных научно-образовательных проблем (психологические ракурсы). В статье изложены положения рабочей концепции стратегического и тактического преодоления кризисных научно-образовательных проблем, рассматриваются наиболее приоритетные направления в развитии современной науки, образования и культуры с учетом конкретных социально-экономических условий, морального состояния населения и психологической готовности к существенному преодолению негативных вызовов современности. Показано, что основной существенной проблемой является проблема психологической неготовности отдельных людей, коллективов и общества в целом к быстрым изменениям, к творческой деятельности в новых усложненных условиях, к рациональным действиям. Изложены основные цели, стоящие перед наукой. Главная из них – поддерживать такой уровень развития науки, который бы позволял с опережением предвидеть и решать задачи развития страны, общества, людей в условиях научно-технического прогресса и всего, что с ним связано. Принципиально важным аспектом предложенной программы является то, что она нацелена на развитие творчества на всех возрастных уровнях, во всех отраслях. Обоснована необходимость создания специального института проблем творчества, инновационной деятельности – по разработке сверхновых технологий умственной деятельности, решения нестандартных проблем, искусства преодоления кризисов и др. Высшим учебным заведениям предлагается работать над проектированием новых профессий в сферах инженерии, биологии, медицины, межличностных отношений, искусства терапии и ряда других. Главный акцент делается на развитие творческих стратегий и тактик деятельности,

формирование творческого конструкторского мышления, что предполагается разработанной системой диагностики творческого потенциала и творческого тренинга КАРУС. Широкое привлечение системы КАРУС в учебно-воспитательную работу школ, вузов гарантированно будет способствовать формированию высокого уровня психологической готовности личности к творческой деятельности во всех ее разновидностях.

Ключевые слова: основные проблемы современности, психологическая готовность, система КАРУС.

Основу даної статті складають окремі положення робочої концепції стратегічного та тактичного подолання кризових науково-освітніх проблем, в якій розглядаються найбільш пріоритетні, на наш погляд, напрямки в розвитку сучасної науки, освіти та культури з врахуванням конкретних соціально-економічних умов, морального стану населення та психологічної готовності до суттєвого подолання негативних викликів сьогодення. Нижче в максимально стислому вигляді подаються окремі положення названої концепції.

Аналіз ситуації. Говорячи про розробку планів розвитку науки, освіти, культури (а це взаємопов'язано), ми повинні виділити три часові перспективи:

- найближча, що потребує оперативних рішень (2017-2018 рр.);
- близька (2018-2020 рр.), яка дозволяє проробити порівняно зважено тактичні наміри, та й навіть змінити загальну стратегію;
- віддалена (2020 рік і далі) – прогностичне планування, розробки альтернативних стратегій розвитку.

В будь-якому разі, розв'язання завдань розвитку науки повинно бути пов'язане з врахуванням як глобальних, так і локальних проблем, що вже існують і які, безперечно, ще виникнуть (а серед них і такі, про які ми може ще й не здогадуємось).

До глобальних проблем, як нині багатьма вважається, можна віднести:

- демографічну;
- продовольчий дефіцит;
- виснаження ресурсів, енергетичний дефіцит;
- руйнування природнього середовища;
- психологічну, зокрема міжнародну нестабільність;
- інформаційний вибух;
- зловживання науково-технічними засобами;
- некерованість міграційними процесами;
- тероризм.

Тут можна будувати певні ієрархії, можна вводити ще деякі проблеми, але наявність названих безперечна.

До локальних проблем України (в дечому не тільки України) я б відніс, окрім глобальних, такі:

- 1) пролонгований хаос (соціально-економічний, організаційний, науково-освітній);
- 2) ідеологічний вакуум;
- 3) психологічна неготовність переважної більшості людей до швидких та раціональних змін, раціональної поведінки та ін.;

4) недостатність авторитетного й розгалуженого управління суспільним життям республіки в цілому;

5) хронічні економічні, повсякденні, побутові, професійні труднощі (продовольчі, енергетичні, транспортні, цінові та ін.);

6) підвищена активність різноманітних кримінальних сил;

7) постійні загрози погіршення міждержавних, міжнаціональних відносин;

8) чорнобильська та інші екологічні катастрофи;

9) регіональні (суто політичні, економічні, екологічні та ін.).

З усіх проблем, які нині для нас є найбільш суттєвими, я головною назвав би проблему психологічної неготовності окремих людей, колективів та й суспільства в цілому до швидких змін, до творчої діяльності в нових ускладнених умовах, до раціональних дій. З моєї точки зору, переважна більшість ускладнень, які нині виникли, пов'язана саме з психологічним фактором. Я маю на увазі й економічні, й політичні, й соціально-побутові й багато ще які моменти (немає ніякого сумніву, що увесь той розвал, падіння моралі, капітуляція перед певними ідеологіями – усьому цьому найкращий доказ).

Ця неготовність (або ж, якщо сказати по іншому: готовність до панічного стану) формувалась довго й зумовлена багатьма причинами. Такими, зокрема, як ерозія ідеалів, патріотизму, зниження кваліфікації управлінського апарату, падіння моралі, деградація особистості, зниження норм виховання, негативна діяльність засобів масової інформації, падіння мотивів праці, руйнування сім'ї – основи будь-якого суспільства, зростання алкоголізму, розпусти та ін. Монопольна ідеологія була сама нездатною до гармонізації суспільства і не допускала до конструктивної участі в житті інших форм політичної та громадської діяльності, а також релігії.

Все це речі добре тепер начебто відомі, але не всіма як слід проаналізовані й усвідомлені. Багато що свідчить про те, що адекватні висновки нами не зроблені й рано говорити про масове розуміння ситуації, що склалась, докази чому на кожному кроці.

Звичайно, що всі труднощі не обійшли нашу науку, культуру, освіту, які мають крім цих – «звичайних» – ще й додаткові проблеми, наприклад, тимчасова ізоляція, розрив постійних зв'язків, погіршення матеріальної бази та становища самих науковців, освітян, працівників культури, еміграція інтелігенції та ін.

Структура нашої науки багато в чому застаріла, вона включає далеко не всі новітні напрямки; ми почали суттєво відставати у підготовці кадрів, реалізації інтелектуального потенціалу та ін.

Постановка цілей та засоби їх досягнення. Цілі, які стоять перед наукою, витікають з тих проблем, які ми аналізували. Головна з них, як і завжди, не оригінальна, – підтримувати такий рівень розвитку науки, який би дозволяв з випередженням передбачати й вирішувати завдання розвитку країни, суспільства, людей в умовах науково-технічного прогресу та всього, що з ним пов'язане. Сьогодні наука повинна надати нові засоби, технології подолання як глобальних, так і локальних проблем.

Здійснюючи реформи, ми, маючи досвід перебудови, не повинні впадати в крайнощі, не повинні відкидати все підряд, не повинні будувати будь-що лише на папері. Реформа може мати успіх лише тоді, коли для неї створені відповідні умови, а не тоді, коли нам її бажається. Точність, розсудливість, обачність, обережність – тут повсякчасні помічники.

Пропонована нами концепція не претендує, звичайно, на повну синтетичність, вона свідомо зорієнтована на можливості конструктивного симбіозу з іншими концепціями соціально-політичного, економічного, культурологічного та інших спрямувань.

Тут ми зупинимось в основному на стратегічних моментах реформацій, пов'язаних із найближчою перспективою розвитку.

Головна умова подолання будь-якої серйозної кризи – мобілізація сил та засобів, цілеспрямована діяльність, прийняття адекватних рішень, вміння долати труднощі, тимчасові обмеження. В психологічному плані це – розум, інтелект, воля, саморегуляція, підвищена мотивація, творчість.

Неординарність ситуації, що склалась, вимагає, в свою чергу, неординарних рішень, у зв'язку з чим, зокрема, необхідно створити принципово новий науковий центр оперативного розв'язання завдань виходу з кризи та стратегічного планування. До складу такого центру повинні увійти найбільш авторитетні фахівці різного профілю, що матимуть статус незалежних експертів та радників різного рівня. Кількість членів центру обмежена й змінюється в залежності від завдань, що розв'язуються. Центр підтримує постійні зв'язки з необхідними науковими установами, окремими фахівцями. Одне із основних завдань центру – терміново скласти кілька альтернативних сценаріїв розвитку науки, освіти, культури, всього господарства країни. Створення такого центру не виключає функціонування конкуруючих структур офіційного та громадського статусу з схожими завданнями.

Силами ряду наукових установ та окремих фахівців необхідно створити конкретні профільні та синтетичні «штаби» (творчі групи), які б цілеспрямовано розв'язували найбільш актуальні питання реформації окремих галузей науки та оптимального впровадження в практику результатів наукових досліджень з орієнтацією на вказані вище глобальні та «локальні» проблеми. Саме в цих, хоча, звичайно, не лише цих, напрямках слід зробити націлений вклад загальних та наукових ресурсів, оскільки від вирішення визначених цими напрямками завдань буде залежати загальний успіх розвитку нашої країни, її справжня незалежність, її майбутнє у найближчій та віддаленій перспективі.

Хоча в деякій мірі це може видатись парадоксальним, але як вже було зазначено, найбільші труднощі, найбільша криза нашого суспільства – це криза саме психологічна. Йдеться, перш за все, про психологічну неготовність суспільства, його членів до реформ, до нових умов життя. Психологічна інерція шаблонного мислення, монополізм стереотипів у виборі рішень та реалізації оцінок, відсутність культури розуміння ситуацій, змін, наднизька мотивація до здійснення творчого пошуку – все це складає тло нашого по-

вськдення, є грізним антистимулятором діяльності в професійних та побутових сферах. У зв'язку з цим вкрай необхідно створити умови для реалізації відповідних психологічних досліджень, для поширення психологічної культури в масштабах усієї країни. Особливо важливо нині підключити психологічну службу до покращення повсякденного життєвого клімату, зокрема, через засоби масової інформації, адже надзвичайно небезпечним є домінуючий нині депресивний стан у більшості людей різного віку, зниження моральних норм, підвищені прояви злостивості та агресивності. В кінцевому розумінні йдеться про створення нових ідейно-естетичних домінант, які б надихали маси, повернули сенс повсякденного життя, стимулювали реалізацію творчого потенціалу кожного в напрямку створення матеріальних та духовних цінностей.

З попереднім положенням невідривно пов'язане й положення про новостворення якомога більш широкої мережі різномасштабних закладів творчої діяльності дітей, молоді, дорослих. Перш за все, тут йдеться про реконструкцію станцій юних техніків, малих академій наук, студій, гуртків, а також і про пошуки нових форм організації творчої діяльності, нових типів учбових закладів (наприклад, ліцеїв, коледжів тощо). В цьому плані було б дуже важливо, якби розроблену нами й затверджену колегією кількох міністерств, Президії Академії наук, Радою фонду «Наукова зміна» та ін. Програму «Творча обдарованість» нарешті було б включено в нову загальнодержавну систему розвитку науки та освіти. Принципово важливим в нашій програмі є, зокрема, саме те, що вона націлена на розвиток творчості на всіх вікових рівнях, в усіх галузях. Ми пропонуємо створити по всій Україні реальні гуртки творчості, в яких діти й дорослі могли б вирішувати різноманітні реальні проблеми.

Далека від закінчення реформація науки та освіти пов'язана з створенням нових інститутів, лабораторій, центрів, проблемних груп.

Думаю, що нам потрібен спеціальний інститут проблем творчості, інноваційної діяльності – по розробці наднових технологій розумової діяльності, розв'язанню нестандартних проблем, мистецтву подолання криз та ін. Гадаю, що функціонування Національної академії педагогічних наук – це якраз своєрідна база для створення деяких із цих структур. Орієнтуючись на майбутнє, потрібно вже сьогодні думати про такі інститути як екологічної та економічної психології, трудової реабілітації та безперервної освіти, проблем НТП та ін. При цьому слід мати на увазі, що в переважній більшості випадків створення нових інститутів не потребуватиме додаткового фінансування – йдеться про перерозподіл штатів, переведення фінансування. До того ж нові інститути ні в якому разі не потрібно робити надто громіздкими, в основному це повинні бути мобільні штати з 30-50 чоловік.

Вищим учбовим закладам треба думати про проектування нових професій в сферах інженерії, біології, медицини, міжлюдських відносин, мистецтво терапії та ряду інших.

Нашою концепцією передбачається розв'язання проблеми виховання творчої особистості – це безперечно одна з найважливіших складових загальної стратегії розвитку держави. Оскільки з цього питання вже є численні

публікації (зокрема, в журналі «Рідна школа»), то тут не буду на них зупинятися детально, виокремивши лише деякі основні моменти. Центральним положенням, що визначає спрямованість концепції в цілому є саме уявлення про людину, як творчу особистість, тобто особистість, якій притаманні самостійність у виборі й розв'язаннях проблем, у постановці значущих цілей й розробці програм своєї поведінки, досягненні суттєвого рівня розумового розвитку й професійної майстерності, здатності до нестандартних дій і усвідомлення своєї відповідальності перед самим собою та колективом, суспільством. У зв'язку з цим метою учбово-виховної роботи й буде розвиток, формування вказаних якостей, відповідно віковим можливостям дітей, молоді, дорослих. Одним з інтегруючих показників високого рівня загальної й творчої вихованості буде прояв психологічної готовності до творчої праці в сучасних умовах.

Роль творчості у виховних процесах обумовлюється певним положенням, а саме: по-перше, творчість сприяє формуванню умінь розв'язувати нові задачі, орієнтуватись у нових умовах, долати труднощі різного характеру; по-друге, творчість пробуджує й стимулює розвиток інтересів до діяльності, оскільки завжди пов'язана з відкриттям чогось нового, знаходженням раніше невідомого. Творча праця в інтелектуальному плані найбільш складна, й навчання в умовах творчої праці в певній мірі гарантує в подальшому успішну діяльність в менш складних умовах, а також постійну спрямованість на раціоналізацію своєї праці, покращення її якості й ефективності.

Виявлена нами позитивна роль творчості в стимуляції пізнавальних інтересів, допитливості, розвитку мислення, дослідницької активності, здібностей знаходити оригінальні рішення, здатності до прогнозування. Творчість сприяє розвитку оціночно-вимірних функцій психіки, що дозволяє кожному конкретному суб'єкту успішно формувати моральні, естетичні, інтелектуальні еталони для побудови образів, планів, стратегій своєї поведінки, своєї діяльності, зрештою, свого світосприймання та життєвої філософії, що детермінує прийняття рішень в ігровій, навчальній, трудовій, повсякденній діяльності. Здійснені нами протягом значного часу дослідження дають підстави вважати, що сформованість творчих стратегій може бути одним з важливих індикаторів розумової вихованості особистості.

На основі сказаного можна запропонувати такі основні форми творчого виховання:

- систематичне розв'язування різноманітних творчих задач шляхом спеціального творчого тренінгу,
- максимальна естетизація усіх форм життєдіяльності, починаючи від щеплення навичок акуратності й закінчуючи засвоєнням надбань світової культури (тут досить доречним був би досвід японських колег),
- участь у роботі творчих гуртків, секцій.

Як це видно, самі по собі ці форми не є надто оригінальними, основним наголосом буде саме спрямування діяльності на формування творчих стратегій та тактик, формування творчого конструкторського мислення, що перед-

бачається розробленою нами системою діагностики творчого потенціалу та творчого тренінгу КАРУС:

- 1) ґрунтується, перш за все, на реальних закономірностях творчої діяльності професійних працівників (інженерів, вчителів, медиків та ін.);
- 2) враховує особливості творчої діяльності і не створює нав'язливих алгоритмів, стереотипів, а сприяє формуванню певних тенденцій, постійно стимулюючи широкий діапазон пошуку;
- 3) практично включає основні прийоми існуючих методів стимуляції творчої діяльності;
- 4) доступна для реалізації стосовно усіх вікових рівнів (від дитячого садка до дорослих професіоналів);
- 5) враховує індивідуальні особливості, може бути адаптована до індивідуального стилю діяльності;
- 6) може бути використана на будь-якому етапі творчого процесу як ефективний засіб стимулювання творчого мислення;
- 7) не містить будь-яких складових, які б могли шкідливо позначитися на психіці, блокувати пошукову діяльність, творчу імпровізацію.

Можна доказово вважати, що широке залучення системи КАРУС в учбово-виховну роботу шкіл, ВНЗ гарантовано сприятиме формуванню високого і адекватного існуючим викликам інформаційної епохи рівні психологічної готовності особистості до творчої діяльності у всіх її різновидах.

Нині всім ясно: виживання можливе не лише при наявності натуральних видів енергії, але й при наявності достатньої й потрібної інформації. Слід кардинальним шляхом створювати нові інформаційні структури, розвивати існуючі, встановлювати робочі контакти з відповідними установами зарубіжних країн.

Оскільки тут є свої труднощі, потрібно шукати нові можливості, нові засоби. Я пропоную, зокрема, таку форму: створення товариства по вивченню науки, техніки, освіти, культури певних країн та регіонів, зокрема, тих же таки Англії, Франції, Німеччині, США, Канади, Японії, Китаю, Італії та ін. (по аналогії з японськими товариствами по вивченню зарубіжної психології). В такі товариства входять усі бажаючі – будь-якої професії, віку (навіть школярі). Умова лише одна: робити щось конкретне по вивченню тієї чи іншої країни, її науки та ін. Ці товариства можуть мати багато філій, бути розгалуженими по всій Україні, й водночас мати центри. Тут потрібні спеціальні видання, радіо та телепередачі, зустрічі з тими, хто побував в цих країнах, хто приїжджає з них та ін.

Окремо й дуже важливо – питання про наукові видання, зокрема, референтні журнали, наукові експрес-інформації, так само, як і передплата зарубіжних видань. Без цього багато що просто неможливо здійснювати, особливо нині в умовах надзвичайної інформаційної насиченості, яка, як це не парадоксально, водночас створює режим конкретного інформаційного дефіциту.

Підсумовуючи все сказане, можна визначити, що стратегія розвитку науки та освіти в сучасних умовах передбачає:

- 1) створення альтернативних існуючим центрів «ближнього» й довготривалого планування та ієрархічної систематизації пріоритетних досліджень;
- 2) створення профільних та регіональних субцентрів (штабів) по розробці окремих проблем, по окремих науках, по підготовці кадрів;
- 3) розгортання спеціальних (в тому числі психологічних) досліджень по розкриттю творчого потенціалу людини, вихованню, психічній реабілітації, оптимальному використанню досягнень науки, техніки, культури в трудовому та повсякденному житті;
- 4) поновлену реалізацію комплексної програми «Творча обдарованість» та інших програм розвитку науки, освіти й культури, зокрема, через посередництво розгалуженої мережі груп творчості різного профілю.

Moliako V. A. The working conception of strategical and tactical overcoming of crisis scientific-educational problems (psychological aspects). The article presents the positions of working conception of the strategical and tactical overcoming of crisis scientific-educational problems, observes the most prioritative directions in the development of modern science, education and culture considering concrete social-economical conditions, citizens' moral state, and psychological readiness for an essential overcoming of the negative challenges of the present essential overcoming. It is shown, that the main problem is the problem of psychological unreadiness of separate persons, collectives and society in general for the fast changes, for creative activity in new complicated conditions, for rational actions. The main purposes of science are given. The main of them is to support the level of development of science, allowing to forecast with advance and to solve the tasks of the country's, society's, people's development in the conditions of scientific-technical progress and everything related. A principally important aspect of the proposed program is that it is oriented on the development of creativity in each age level, in all spheres. The necessity of the creation of a special institute of creativity, innovative activity problems – of the development of supernew mental technologies, nonstandard task solving, an art of crisis's overcoming and other is substantiated. For higher educational institutions it is proposed to work on the projecting of new professions in spheres of engineering, biology, medicine, interpersonal relations, an art of therapy and other. The main stress is put on the activity creative strategies' and tactics' formation, creative thinking of constructor, that is assumed by the developed system of creative potential's diagnostics and creative training KARUS. Wide application of CARUS system in the educational process of schools, higher educational institutions for sure will facilitate the formation of the high level of personality's readiness for all kinds of creative activity.

Keywords: the main problems of the present, psychological readiness, KARUS system.

Отримано 23.10.2017